1

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

र० न
सं० व
२।१।
२

श्रीगणेशाय नमः ॥ मुकुंदपादपंकजं नमामि ॥ संज्ञिसूत्रादिपूर्वरजेत्तोरं श्रीपतंजलिंकृतैर्वादिवि ॥
लार्थं रघुत्याहारमंदुनग्नस्यणमृत्तलकारोकारोनुनासिकः प्रतिज्ञायते तेन हलणस्त्रवर्ण
वर्णेन सहोच्चार्यमाणो रेफो रलयोः संज्ञेति ॥ सिद्धमिति सि... ... च वहर दत्त दित्ता दयःमुत्र
वदंति मुस्यानुनासिकत्वेन ता ह्येति स... ...लकारं नो... ...त प्रत्याहारे लैवनेवाह
त । किंचास्य संज्ञात्वे यणघटितसूत्रेष्ववहुमर्दुमात्रा लाघवानुरोधेन प्रत्याहारे लैव
मवहरेत । किंचानुवंज्ञानां मृचमृत्याहारे ग्रहणाभावे माचारादपृच्छानत्वा लोपमुवलव ।
तरइति माषोक्तस्यापि तीय हे ... तोरवागमक्तत्वापतिस्तवलोपस्य वलवत्वोपि हल्प्रत्याहा
रे सिद्धेः प्रागयवदार्थ निष्पस्य भावेनोपदेशो जिस्वस्ववाक्यार्थी भावेन हणि स्पकारस्य संज्ञा
स्य कारप्रवेशो माप्रा सुयस्येस्यत्रानुनाकामहेनुस्वारापत्तिर्दुर्वीरा सा हीत्यादो हलोपाघापः
तिम्म मृ सएव प्रत्याहारेनुवंध्यानोक्तयमज्ञहलेपुनेस्पनेन प्रत्याहारे वर्णसमाम्नायेपुस्ते ।
मृत्तमृत्वो चकस्त्रेषु प्रत्याहारार्थो मृन्नवंज्ञः किंतेसाम नग्न हणे न ग्रहणं कस्मान्नेस्पष्टे
केनाचप्रत्याहारे मृक्काहृतानहलप्रस्माहरे ... प्रांकाहतानहलप्रत्याहारे ॥ नाच
इउ गोत्यादि सूत्रचतूष्पोपादानेनैवास्पपूर्वसिद्धौ ताततः प्राग्यान्सप्रत्याहारेषु हे ण ह
णार्थ सस्वरं हहषुचसिप्रिपदेशोस्तोषामृदत्तस्वराणा मेवतघोपदेशाइति प्राप्यान्वतेषा
मेव संज्ञित्वमितिसिमाप्तेस्प... नच हप्रत्यादि प्रत्याहारे ग्रहणस्यापत्तिरितिवाच्यम् र हकारा
दिषु पुनः पुनरकारोच्चारणे ... ... प्रत्याहारे ग्रहणाभावस्य

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्री

ठन
२।५

वहरे सनन्वेवं सति तत्र लकारं नोच्चारयेदेवेति चेन्न वैचित्र्यार्थं तस्योच्चारणमित्यर्स्थपि स्फुटः क्ल
प्तात् तच्छलेन रप्रत्याहारमात्ररूपफलकल्पना निर्णि. ये प्ली स्तु न घुष्टो प्राप्तानुस्वेः नामेद्रि
ति सूत्रस्थ स्वग्र प्रोपर्यदितरी त्वि वदित्ति दिक् किंच मणघटितसूत्रेष्व यप्रत्याहारेणाप्यव
हारे दुत्तोपण इजण एदइत्यादौ लाघवानात्वः विसर्गस्य स्य सांच पाठेन मात्रा सा म्या तद
कायुणो स्यादौ तत्स्वनेक संज्ञक रणफणप्रक्रियालाघवं णमणघटितसूत्रवादिनामेव
यकारघटितसूत्रवादिभेत्तु पदलाघवगौरवाजावः क्वचित् मात्रालाघवस
चेपि प्रत्याहारघटितसूत्राणां जातेरश्री विष्णपादयोपच्चात् उ.पं. पांचीसादीनां च वि
षय विनागार्थे पणत्वेनैव व्यवहारावस्थकत्वेन चता दूपालाघवस्या किंचित्करत्वाच्चन
चेत्त्रापि पप्रत्याहारग्रहणोक्तो दोष इति वाच्यम् महाभाष्यादावपि पच्चादित्ति निर्देशा
त् डीप्प्रत्याव प्रसंगात् उ.पं. इत्यत्र पर्णपेण यकाराग्रादेशाच्चत्वष्टपेष्वसत्सु रामायेत्यादौ र
घत्ता निष्टरूपं च तत्त्वष्टयप्रसंगात् इष्टरूपासिद्धिप्रसंगाच्च किंच वर्णात्मम इति वदति के
चिन्निगमनाविरहमूलकव्याख्याद्वयमूलकविकल्पतामानायत्तिः तत्र कबंध तत पंच
पंतानात र पाठे विनिगमनाविरहस्यैवाज्जातत् किंच तत्र प्रपास्य सूत्रस्य नात्प्रमाप्रेन
ग्रजस्यान्वत्वेनापि इत्याहार प्रत्याहारस्वीकारे पिम्नन्यनस्त स्वीकारेण्न्यायत्वनासूया के
र्नवाप्यज्ञानुगमः किंचते इति पंक्ति विज्ञति सूत्रनाप्णौ रुः मन्यापाणाद पन्नापाइत्यादाव।
पिवप्रत्याहारग्रहणमापत्तिः एतेन म्र स्थानेनासिकत्वे इत्यादिनाव हरेदिसंसोगं पः परास्तः
इतिदिक् किंच माघ्रोस्तु तिमदेतारव्यापकत्वं नवतामपि दुष्पादि हरमत्तपाहि।

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

राम
ना ३।

वक्तुं शक्यत्वात् तद्विषयप्रयोगाणामनभिधानाच्च तस्मादस्मान्नासिकात्वमप्रातिकंउ।
रणेरथ इत्यत्र लग्रहणं कर्तव्यमेव ऋलृवर्णयोस्सावर्ण्यमुदित्तात्पूरित्तितच्चिं स्वकैयटा
व्याख्यानमेवबोध्यात् तथा द्विरदामुंरोसुपिलनोरच इत्यादौ रप्रत्याहारग्रहणं नाव्यापर
प्रत्याहारस्यकौचित्स्य सौज्ञामज्ञार्थतपामृशोलोन्त्येत्ति सूत्रे लकारोच्चारणस्य चारितार्थ्यात्तन
च तत्र लकारस्य इच्चारसंज्ञार्थत्वेन उरण् रपर इत्यत्रैवानुनासिकत्वाभावादेव प्रत्या
हारग्रहणं न विरुध्यते तिमाचम्मनुवाय्यविरुपेतस्यतत्त्वं नावेपिविधेयविरुपेत्त
स्यतत्त्वमस्त्येवेति तस्य लोप इति सूत्रे विवरणे स्पष्टमुपपादितत्वात् ननु संभवत्यनुते। प्रय
माणेन लिङ्गनिल्लिङ्गनिश्चतानुनासिकत्वप्रसिद्धायाः केनापि दृष्टत्वात् कपेस्तु निर्लिंगत्वेय
इति चेन्न लिङ्गस्तोलोन्यत्राप्येवं वक्तुं शक्यमितिस्तोलेति सूत्रे नानिर्लकारं नोच्चारये।
दिति दृष्टस्यस्य पूर्वपितत्वापत्तिः तस्मात्तस्मान्नासिकत्वमस्त्येव न चैवमपि तत्र रप्र
त्याहारग्रहणं मोक्षलात्रावादेचन न विरुध्यति इति वाच्यं सौमपसगौरवन्न न्यासेः मनुपम
र्गी त्तिलविवोमर्थदाम्रानिष्पायाम्रादुतम्प्रेत्ति इडमावेप्रफुलत्त इत्यत्र निष्पातकारस्यन॥
त्वप्राप्तिरूपफलस्यम्रहरहरिस्यत्रपदैकारफलस्य वक्तुं पा सत्वात् व्याख्यातं॥
नादिनैवतत्र तत्र प्रत्याहारग्रहणं न विरुध्यतीति तद्भावन तत्र इक्तरोत्वर्थे इत्यन्तेति
तर्थपरेत्याघवमितीछापत्तिः प्रपरवलग्रहणं लकारसावर्ण्यकल्पनादनेत्वसंता
नुचितमेवमध्विकार्द्धमात्रागौरवप्रसंगात् मात्रालाघवायैहि नगवतः पाति
ने स्वापात्पासः सार्द्धमात्रालाघवस्य विवक्षितत्वादिरुन्नयवरलप्रत्याहारेत्वेक

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

व्यवहितसंसर्गाद्धेतोरित्संज्ञाप्रवृत्तिसत्त्वात्‌ नन्वेकमपि प्रातिपदिकानां प्रतिछेच्छोः इत्
तद्धितान्तानामित्तिप्रतिछेच्याल्लेत्संज्ञाप्रवृत्तिरीति चिन्त्य तस्यफलाभावात् संज्ञेत्यादिनाज्ञा
पकस्याख्यानात् प्रत्ययेवर्वैयाकरणादिनाभिसंज्ञासिद्धिः प्रत्न च कस्याहारसिद्धिः यफ
लस्यजागरूकत्वेनेत्संज्ञाप्रवृत्तेर्दुर्निवारत्वात् प्रत्ययएववैयाकरणैरित्‌ [illegible] श्रीमत्ता
दुष्परिहरः ऐजादिप्रायेषु इत्संज्ञाया प्राक्त निवारणत्वात्‌ पदित् सहोऽकवैलघटादि ।
रित्यभ्युपगमात तस्य सहृदयसंज्ञापकोच्चारणविषयमहदापाधिकमाव पर्जातमुपदेशप्राश
मजीहस्य चत्त देशस्तर्ज्ञमेवभूतादिरंस्येनेतिसूत्रप्रवृत्यात तत्रैव भ्राप्तं तयोः संज्ञात्वेनवि
निपृक्तयोज्ञातत्वेन पुनः पुरिजादिप्राक्क्ववकारे णचतेषु ताहृशोपदेशोत्वाज्ञा ।
3 वात्फलाभावाच्चनेत्संज्ञाप्रवृत्तिरतोवैयाकरणैश्चित्स्वरोपिनत्रविभ्रमतीत्युच्यते ।
तद्विकारणोपजंतोपदेशप्राक्तग्रहणप्रतिपादिकः परोत्वित्यादिगं पइच्छ्वेनलद्ग
णांप्रति पादकोणं पक्ष सदजत्नाजलितामावहृदितिन किंचिदेतत्त उन्नयमत्तो ।
पि ऐश्नौ जितिचकारस्थइत्संज्ञापालि विवादवेत्तणं पक्ष दत्तत्वात्तामेवादायचित्स्वस्क
तोनेति तिविंस्यमाश्रित्य निल हस्तसिद्धिः [illegible] तसंस्त्यादिस्त
त्वाभावादिसंतोणं पः परात्तः एवंचइतेत्त्वस्यइत्संज्ञकेनेत्येवायौ प्रयुक्तः लदणायां
गोरवात्फलाभावाच्चेतिदिक् तस्मादादिरत्येनेत्यत्तस्त्रवे पर्यायत्वालोपञ्चवल
वत्तरइत्येतदत्येत्संज्ञकातिरिक्तेत्संज्ञकपरमवश्यमस्यपेयएवंचतत्सपञ्चव्यापकः ।

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

॥एवं मंस्यानं स्यानुवंध्यातेषां मे ततः संज्ञा प्रवर्त्तत इत्युक्ते हि मध्ये संज्ञकवदंसे संज्ञक स्याप्य॥
नावादादिरंसेने त्तिस्त्रा प्रापूर्भ्मजादिसंज्ञानोमवानापत्तिः आदिरंसेने त्त्सत्रवैव पंचप
त तद्वृपच्यापरी हारायइसेत्स्यस्य इत्सत्तृत्रेनेत्यर्थः एवंच सूत्रेऽपि त्त संज्ञाया मपिइगादिशाके
षु तदन्नावास्यूस्या हार सिद्धिरितिवैयाकरणाचिस्त्वरत्त्नत्स्य स्त्रकार हप्रत्वेपित्तत्वान्ना
वादितिचस्य मप्र चकृत्त्वामात रमएी द्वमेव इत्तेस्य स्य इत्स हप्रोनेत्स पक्षे स्यने मानात्
भावात्सर्वत्रैवे संज्ञायाः सत्वेनासंभवाच्च किंच इत्स हप्रोनेत्य स्य इत्स हप्रोन इक्तोप
णित्यादिसूत्रस्य ककारादिनासहोच्चारणमाण इकारादिमिश्रजानां संज्ञेइत्यर्थावा।
च्यः सचनाच्चितः तसूत्रे मध्यजानामनुपलब्धमानत्वात् किंचैवमेच इणित्यादे ज
कारस्य प्रमृत्येत्सहप्रात्वामावेन प्रस्या त्तार गृहद्रगृहएानापत्तिः नचजभस्यासिद्धत्वे
नकाकारस्यैव सत्वान्न दोष इतिवाच्यं आदिरंसेनेत्यादिसूत्रच हसूत्रमा त्रिपादयाः सिद्धत्वस्य प्र
वश्यवक्तव्य त्वेनमसिद्धत्वस्यवक्तुमशक्यत्वात् सत्र्यवा ऊलांज प्रोतइत्यादोप्रत्याहार
सिताप त्पा प्रत्याहारगृहणानापत्तेः किंच इगादिशाके षुतदन्नावादिप्रत्यय संगतं सूत्रस्ये।
जादिशास्त्रेष्व इत्संज्ञा प्रवृत्तेर्वारयितु मशक्यत्वात् नच तत्र अवयवविशिष्टस्य गृहणं कथंत
त्रेत्संज्ञा प्रवृत्तिते च ज्ञात प्रातिपदिकप्रत्ययपनिपातग्रमादपाइति ना भेता इत्यादि
म्रइउणित्यादिसूत्राणांतत्कमवोधकत्वेनार्थवत्वाभावातिपदिकत्वेन तदंत्यएकारादीना
मित्संज्ञेके त्यापत्तेनवदुष्करीतिवत्तेव्यामपिस्यसंज्ञिति के... कत्वेनाप्यनत्त्वात्प्रातिपदिकत्वे

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

त्यस्य वा कार्याभावेपि हल्प्रत्याहारसिद्ध्यर्थं अनुत्प्रत्याहारसिद्धौ सत्यां उपदेशे तस्य वा कार्यार्थान्तरं प्रति
वंधवाभावात् लणि सकारस्येत्संज्ञालोपयोः प्रवृत्तौ वाधकाभावात् न हिलोपश्च बलवत्तरः इत्य
च प्रत्याहारसिद्धेः पूर्वमेव लोपप्राप्तिरपेक्षिता नन्वेतत्तरमिति राजा ज्ञातोस्ति न वा ता इति नियमे पुंलि
रत्ति उभययथापि बलवत्त्वस्मात्तत्ते संधिस्तन्नपवर्ज्जेते वर्णोच्चदेशकालेऽज्ञादिसंज्ञानामभिष्या
स्यादिति अइउण् सूत्रस्य कैयटमेनस्य वर्णोपदेशो इत्संज्ञार्थः अनुप्रत्याहारेण निष्पन्नेप्रवर्त्तमान
यणादीनां सुध्युपास्य इत्यादौ तट्स्पर्शो हि रूपमावच्छेदकोऽक्षोले वर्णोपदेशोपि प्रवृत्ते दुर्वारत्वात् ॥
५ अनथा तुल्यास्येत्यादौ सवर्णादौ दोषापिनस्याहितिमवतु लेरितिवत् तथाच लणसूत्रस्याकारस्य हल्प्रत्या
हारे प्रवेशेपि हल्प्रदेशेषु तत्र स्वहल्स्वरूपमेव रातेन लणित्यकारस्य हल्प्रत्याहारे प्रवेशेऽस्माभिध्यायमहा
प्रयासेनोपन्यस्तो मामांसायस्येत्यादिदूषणाभासो निरस्तः तस्य लोपः स्यादेः सलोपाकरणेन हलं तत्त्वा
देव रषविस्तुरित्यादौ सुलोपो सिद्ध्येत् पुनरेतत् दोष्यनेनसुलोपविधानेन च अकारस्य कार्यान्तरसंपादनार्थ
हल्प्रत्याहारे प्रवेशितस्य हल्त्वाभाज्ञापनाच्च आचारादिस्येतद्वत्त्वं नरामिधानाच्च एवं जातिग्रहणेनादे
रमिहितत्वेन सोस्तीति दूषणादानेनच अनुनासिकः परतोऽस्यानुपयोगाच्चेतिदिक् अच्प्रत्याहारे संज्ञाकृ
तानहल्प्रत्याहारेति लघुस्य साधकत्वेनोपन्यस्तं बाधकत्वेपर्यवस्यतीत्यैव संधिस्तोरपरंप्रत्यवती
तिन्यायावगुणत्वादिति स्पष्टीयः प्रस्तुतरसां वा विषये शंकायामकरणेसमाधानाकरणेन भाष्ये च अ

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

।त्वं सत्पृष्टमेव अंगुत्वविधेयत्वेनसस्थानसमाख्यामकत्वात्‌ दक्षिणक्तादिप्रतीत्यत्वानंसाविभ्रमएवा
।नेनप्रोक्ताक्रुतेत्यापृश्येनलोपप्रसंगइतिहेत्वपन्यासासाञ्चमृत्तएवंस्थानंसादिसाम्यारणंमृ॥
चारोदिस्थतत्समाख्यानंतरमस्तंमृतएवतन्नलक्षणानुनासिकइत्यादिनिर्देशात्तद
इत्येवसमाधानंकैटादिभिरप्यनुसृतं अयुधानत्वादिभेतद्वंतरंतुलसेः कचदष्टहृष्यानलदरोकचरु
ष्टहृष्या अप्रत्याहारेषु अहणं धनुव्वनत्सोऽयंनुनेतिविषयविभाजस्यलदरौकचदरेषेदुर्ज्ञेयत्वात्‌॥
तस्माद्दाच्चारादित्येवहेतुमुखः हेत्वंतरागामव्यापकत्वेपि अनुच्चैयपदेभोपन्यासात्‌ अपवाद कालो
त्तितोऽविभागः कार्यात्‌ इत्यनंतरोक्तहेतूपन्यासनवतरमृतरावरूबीनहेतुनुपन्यस्यएवमपिवृत्तुरु
स्यापिप्राप्तेतीत्यंत्यहेतुदूषकत्वाकोएवमपीमत्राप्रिशब्दः प्रयुक्तः तेनहि स्वौहि तेहेतुदूषेअवा
पकत्वादिरूपदोषांतरमस्तीवेतिध्वनितं अनंतेचतस्याप्यस्वौतेः एवपरिहारइत्युपदेश हेतं तत्र चरूवौ
तेएवैत्यैकवचनस्वारस्येनपूर्वपदस्वारस्येनचत्र्याचार्यादितसौवसार्वत्रिकत्वं अन्येचस्वे [illegible] वच्छेद्या
इतिसूचितं अनंतरावृत्तहेतुचतुष्टयोपन्यासस्वारस्यउत्तरोत्तरोपमर्दैश्च अर्वपूर्वोपन्यासात्‌ नचपूर्वपूर्वोपमर्दनेहे
त्वपन्यासोदृष्टउत्तरोत्तरोपमर्दैस्तु नक्वापिदृष्ट इति वाच्यं [illegible] स्वास्तु मध्यमः पक्षः तस्मात्पूर्वोक्त एवपरिहा
र इत्यादिनाईदूदेदित्यादिसूत्रेषु भाष्ये एवं व हेतोदूषणं [illegible] एवं [illegible] अव्यापकत्वं स्पष्टमेव अस्तु वातस्यापिव्या
पकत्वमेव तथापि प्रकृतेनत्रिदोषः तथाहि [illegible] प्रत्याहारान्तिव्यत्ययभावेन उपदेश

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

५ साधारणाधीयं शंका प्रसंगात् द्वैवो पन्यस्तेति ध्वनितं सूत्रं च चतुष्टयमेव विवक्षितत्वेन तु ह्स्वय् इ. सूत्रे च तु पन्यासस्यति
वो उप्रसंगो दुष्टसूत्रस्य प्रतरावैपदादि लिरपि हल च प्रत्याहारसाधनायेनैव तद्ग्रहणं व्याख्यातं तुल्यास्य सूत्रस्य
लपरत्वं वद्याम्नीति भाष्यं तु अस्याभिसारव्याख्यामोक्षे वेपरत्वमे ... रव्यातं व स्यामित्यस्य व्याख्यास्यामीमर्थक
त्वेन क्वापि प्रत्रमिति तन्शंका द्विर्वचनमिति प्रिंग्रजोदरा: स्थानिवदित्येव स्यामीति द्विर्वचनेवत्तीतिसूत्रे स्थाना
येतस्मनदर्थकत्व स्पत्ते ग्लानादीति दिक् पन्तु उरण्रपरः इत्यत्रैव ल इ.तिकेनं चयनेवेति व्याप्तः ल्कुः नेनूनतास
ति उरण्रपरइत्यत्रणव उक्ता तु लृ इति न वृत्तिकेन नार्तिक कृतालपर इति वने व्यमिति वार्तिकं कृतं स्यात
मा यन्हेता च च प्रापाप्य वार्तिकेन कृतमिति वार्तिकृता रस्यो पालंभः कृतः स्यात् तस्मात्त्र व्याख्यास्या
मीत्येव वक्ते पदा पुलं व्याख्यानं पुक्तमिति मन्ये प्रतिभाति विधिधम्म यतस्तत्र व्यादेशमा वाक्यं तत्रैवमपि प्रनेवसूत्र
नेषु लाघवेन व्यवहारार्थं प्रत्याहारस्योकारः प्रस्पत्तुमुनेवेषु व्यवहाराभावात्त्वपञ्चो कारः। किंच अवयाणा
प्रत्याहारो न स्थापि सूचइति वाच्यं न अथ व्यपत्याति मा वेतद्भावेन तत्त्वो कारस्य एउ आदिष्वपूर्वत्वात् स्वे नैव न
पिरप्रत्याहारश्चोकारे क्वाचिन्त्वस्योकारे च स्मृतिगौरवं प्रत्याक्तं तु लपरत्वमात्रं वक्तं व्यमिति अभीसाध
वमिति वाच्यं परा: प्रतिपन्नो वा व्याः इत्यादिवार्तिकानां नवा जलइत्यादिगुरुभूतप्रकारैः प्रत्याख्यानं
रहितवीर्तिकारादिभिरप्रवीनवनकस्मनार्थं च व्यागुरुस्व तस्यापि व्याख्यानस्य लघुत्वसूत्रं चनेन गौ
रवाभावात् तस्मात्स्यानुनासिकत्वं प्रत्ययमेव प्रतरव इह कारविषकार उच्चारणार्थः लकारोव
कारेनुनासिकः संज्ञा: प्रतिज्ञायते तेन उरण्रपरइत्यत्र रेफरत्वं इतिप्रत्याहारस्य ग्रहणं भवतिरलि ५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

न्तात्द्वयबोधप्रसंगात्स्वप्नत्वोपि दुरुद्धरत्वात् यत्तु नातृभिन्द्रजाता इष दोषपरिहाराय नन्वचहदेशस्यादिना तद्विषय
प्रयोगात्मनमिथ्यानाम्नेत्यंतेनोक्तः तत्स्वपात्तरमप्यौपयमेव न पुनरेकत्रैकमेव चेद्यं ज्ञानस्योच्चारणमपि भवतीति उच्ये
रप्रेतनाः इति स्त्वस्याभावात् कारादेनामसत्वे विरहेण्योच्चारणस्य कर्त्तु मशक्यत्वेन मकारोच्चारणस्य चारितार्थ्येन
नस्यमवतु ज्ञानार्थं ज्ञायकत्वात् स्वभावात् हकारादिष्विव नादिमूलस्य स्वयमपि तथैव व्याख्यानाच्च संभवे वा सामान्या
पेक्षया पक्ष स्यात्मने स्वरूपेणैवं नत्वं शब्दतया सूत्र प्रत्याहारे यथा व्याख्यातेन हलप्रत्याहारः स्यादित्यंकाया अनुबन्धु
नोत्वमुपसंयोगेन तस्मैस्त्वावात् सूत्रमिध्यानस्यानुबन्धेनैव नुमः शक्यत्वाच्च स्वतो भवतु न व्याख्यानेन स्वेतात्सूपदोषो दुष्प
रिहरः एव तस्मात्परिहाराय प्रत्याहारे नुबन्धानामित्यत्र अस्याहलं प्रत्याहारेषु अनुपलक्षणमिति व्याख्यायं नव
द्विरत्वे उपायपर्यन्त स्यादुपलक्षणतया सूत्रस्थं ग्रहणेन यत्तु ग्रहणादि प्रत्याहारे एवेति दोषः फलाभावं मन
सि निधाय स्मरणहेतोस्तु नेति चिरव्याख्या च वक्तुः तच्चिंत्यं विकल्पा सवर्णत्वात् तथाहि फलाभावः इत्यस्य किं यथा
कथंचित् फलाभावः इत्यर्थः उत अमिमत फलाभावः इत्यर्थो विवादस्य तत्र प्रथमः उपादिप्रत्याहारेषु काव्यहरेषु गति
तः रागेनाभरणेतस्मात् दोषस्यकः किं मोतिशयस्य निबंधस्य फलस्य [illegible] नोरतःसमिमत फलसत्वे
नस्याद्युदाहरणेतु सवर्णग्रहणात् अनुप्रत्याहारे मिथ्याभिमत फलाभावेन अनुपलक्षणं काव्यानि वेतत्व प्रसंगाच्च तस्मा
दवस्तु हलानुपलक्षणमेवेति दिक् यत्तु अइउण् इत्यादिसूत्रं चेत्तुपयोगादानेनैव तस्य प्रवृत्तिर्द्वितीये स्यनतस्ति
वापि नैवेयं शंका न स्तु चेत् तत्र इति स्थले तथा नतिरेअइउण् इत्यादि [illegible] चेत्तु अवयव आरस्यावसरणे प्रत्याहारेणा
दिवार्णिकोपन्यासः क्रमः स्यात् हलवर्ण सत्वं आदरणे यत्तु धुम्यस्य स्यत्तु पांकाहतानतेन हलन्तं च प्रत्याहार

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

इति स्वप्नभेद काशिरो॥ कारे रोग तो म्रारव्यातं चतस्रो वहुरदतेनाति दिव्क एतेन वस्तु तोरप्रस्याहरनभावे
न रपइत्सस्थाने ॥पर ६ इति षदनी एमी तिलपरष्टंव स्यामी तिन्हल्मास्य स्त्रव मा स्त्रा त्रभ्यतेइति नु
उरणस्त्रस्य: शाद्वं दुःशे व र: दुरास्त्न: एवं मास्त्रा दिसर्वं अं व स्वारसे इ ढदृष्टकपुत्रेरभावे चमहास्रा
हेस्य सवलं म कलोन वृषया च नृ इति राव दृष्ट यात् इति मासर्पमुस्ता धनि पुरातरं विभावनीयं स्तु
ह्रष्टद्विः॥ ॥इति श्रीमन्महाठक्कुरारिसूनुपाठकलक्ष्मणसुतजयाठक्कुरामचंद्रविरचितंस्वप्नाध्या
धारमंडनं समाप्तम्॥ ॐ॥ संवत् १८२५ लिखितं सर्वसुखरामनरानाम ११११॥

6

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

र प्रत्याहार
क्रं ४

7

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham